

uchebnoe posobie. [Laboratory classes in physics: a textbook].

3. Huliaieva, L. V. (2019). *Samostiina robota studentiv pid chas vykonannia laboratornykh robot: praktychnyi aspekt*. [Independent work of students during laboratory work: practical aspect].

4. *Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»*. [Law of Ukraine «On Higher Education»].

5. *Yzmerenye koeffytsyenta v'iazkosti zhydkosti metodom Stoksa*. [Measurement of the liquid viscosity coefficient by the Stokes method].

6. *Opredelenye koeffytsyenta vrutrenneho trenyia zhydkosti po metodu Stoksa*. [Determination of the internal friction coefficient of the fluid by the Stokes method].

7. *Standart vy'shhoi osvity` Ukrainy` dlya pershogo (bakalavr'skogo) rivnya galuzi znan` 13 – Mexanichna inzheneriya, special'nosti 136 – Metalurgiya. Zatverdzeny` nakazom Ministerstva osvity` i nauky` Ukrainy` vid 04.10.2018 r. №1072*. [Higher education standard of Ukraine for the first (bachelor) level of knowledge 13 – Mechanical engineering, specialties 136 Metallurgy. Approved by

the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 10.10.2018 № 1072].

8. Skvairs, Dzh. (1971). *Praktycheskaia fizyka*. [Practical Physics].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГУЛЯЄВА Людмила Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізики Національного університету «Запорізька політехніка».

Наукові інтереси: теорія та методика навчання (фізика).

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GULIAIEVA Liudmyla Volodymyrivna – PhD (Pedagogical), Associate Professor of the Department of Physics of the National University «Zaporizhzhia Polytechnic».

Circle of scientific interests: theory and methodology of teaching (physics).

Стаття надійшла до редакції 25.01.2020 р.

УДК: 378.4.091. (477) «1940/1980»

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-188-72-76

ЄВТУШЕНКО Євген Григорович –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри фізичного виховання Сумського національного аграрного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1036-4652>
e-mail: e13s98@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40 – 80-х рр. ХХ ст.)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах випробувань, які випали на долю нинішнього покоління українців якісна фізична підготовка стає життєво необхідним атрибутом кожного громадянина нашої держави. Для студентської молоді фізичні вправи та спорт дають можливість протидіяти негативним наслідкам нервового, емоційного та розумового перевантаження, порушенням функцій організму через обмежену рухову активність. Поліпшити фізичний стан підростаючого покоління можливо лише за рахунок оновлення організаційних засад фізичного виховання. Трансформація їх на сучасний рівень має відбуватися на основі вивчення та творчого використання попереднього педагогічного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі проблеми сутності фізичного виховання студентської молоді та способів його організації в останні роки

розглядалися у працях В. Бальсевича, В. Білоусова, П. Виноградова, Т. Круцевич, М. Лебедева, В. Платонова, І. Рижова, Л. Суценко, А. Цюся, Б. Шияна та ін. Завдяки їм було глибоко досліджено багато актуальних питань фізкультурної діяльності. Разом з тим, фізична підготовка майбутніх фахівців сільського господарства залишається не достатньо розробленим науковим явищем. Відсутність такого роду наукових розвідок є суттєвою перешкодою для вирішення цілого ряду організаційних та методичних питань фізичного виховання студентів аграрних навчальних закладів.

Мета статті – дослідити організаційні засади спортивно-масової роботи у аграрних закладах вищої освіти України у період 40 – 80-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спортивно-масова робота у вищих навчальних закладах України протягом досліджуваного періоду була частиною системи виховання молоді.

Основою фізкультурного руху будь-якої установи, у тому числі і сільськогосподарських інститутів, був колектив фізичної культури. Його функціональним завданням було масове залучення студентів до занять фізичною культурою і спортом. У перші повоєнні роки при колективах фізичної культури почали створюватися спортивні клуби. Проте, діяльність цих структурних підрозділів була малоефективною. Як свідчили матеріали «Звіту про роботу Комітету у справах фізичної культури і спорту при Раді Міністрів УРСР» за 1946 р. багато фізкультурних колективів існували лише формально. У них реальна фізкультурно-спортивна робота не проводилася, студенти не мали членських квитків, не знали статусу товариства, не платили членські внески. Відсоток осіб, які входили до спортивних товариств, був дуже незначним. Наприклад, кількість студентів, викладачів та співробітників вищої школи в Україні на 1946 р. становила 73000 чол., при цьому добровільне спортивне товариство «Наука», до якого вони входили, нараховувало лише 8342 члена [6, с. 13].

Активізувалася діяльність колективів фізичної культури аграрних закладів вищої освіти після виходу грудневої 1948 р. постанови ЦК ВКП(б) «Про розвиток масового фізкультурного руху та зростання майстерності радянських спортсменів». Відповідно до «Положення з фізичного виховання для студентів вищих навчальних закладів» 1948 р. на них покладалося проведення: агітаційно-масових заходів по залученню студентів до систематичних занять фізичною культурою і спортом; підготовки до складання норм комплексу ГПО та до виконання розрядних норм і вимог спортивної класифікації; фізкультурних та спортивних заходів у студентських гуртожитках; занять у секціях за видами спорту; планових тренувань у канікулярний час; роботи з туризму та альпінізму; підготовки громадських інструкторів та суддів з видів спорту. «Положення» зобов'язувало спортсменів та команди закладів вищої освіти на змаганнях виступати під прапорами свого спортивного клубу чи колективу фізичної культури.

Для активізації діяльності спортивних клубів сільськогосподарських інститутів були запроваджені вимоги до щорічних звітів, проводилася ротація членів правління, оголошувалися обласні та республіканські конкурси на кращий спортивний клуб в

УРСР. Як свідчать опрацьовані нами документи, на початок 60-х рр. спортивні клуби діяли в усіх аграрних закладах вищої освіти. Вони протягом усього досліджуваного періоду залишалися центрами фізкультурної роботи. Ще більше їх значення і вага зросла у 1970-х рр. після проголошення фізичного виховання студентів неперервним процесом протягом усього періоду їхнього навчання. Спортивні клуби взяли на себе складання річних та перспективних планів розвитку фізичної культури і спорту, календарних планів спортивних змагань [2, с. 103]. Крім того, спортивні клуби надавали кафедрам фізичного виховання практичну допомогу в будівництві і обладнанні спортивних майданчиків, організації туристських походів, проведенні гігієнічної гімнастики.

З метою координації і допомоги в роботі закладів вищої освіти з фізичної підготовки студентів при Київському, Харківському, Одеському, Дніпропетровському, Львівському, Чернівецькому міських комітетах фізичної культури створювалися вузівські комісії. До них входили викладачі фізичного виховання навчальних закладів. Успішно працювала така комісія у місті Харкові, активну діяльність у ній вели представники сільськогосподарського інституту, ветеринарного інституту, інституту механізації та електрифікації сільського господарства [6, с. 86].

У перші повоєнні роки провідною формою залучення студентської молоді аграрних закладів вищої освіти до спортивно-масової роботи були гуртки. Вони об'єднували не лише студентів, а й аспірантів, викладачів і співробітників. У гуртках велася загальна фізична підготовка, їх члени тренувалися у складанні норм ГПО. З другої половини 1940-х та протягом 1950-х рр., згідно нормативних документів того часу, головною метою фізкультурної роботи проголошувалося підвищення спортивної майстерності студентів. У зв'язку з цим замість гуртків, орієнтованих на загальну фізичну підготовку та складання норм ГПО, створюються секції. Їх робота будувалася відповідно до видів спорту, за методикою тренувального заняття і передбачала досягнення максимальних результатів.

За свідченням джерел, протягом 1950-х рр. у кожному сільськогосподарському інституті України діяло від 6 до 10 спортивних секцій. Найбільш популярними були секції з ігрових видів спорту (футболу, волейболу, баскетболу), легкої атлетики, гімнастики, лижних гонок. У кожній з цих

секцій тренувалися від 10 до 30 чол. [5, с. 88–91]. Загальна кількість студентів, які регулярно займалися у спортивних секціях сільськогосподарських інститутів не перевищувала 30%. У деяких інститутах (Мелітопольському) до 70% студентів займалися лише загальною фізичною підготовкою [4, с. 5]. Крім того, невеликою була і відвідуваність – на тренування збиралося лише половина членів секцій. Через відсутність власної спортивної бази заняття в секціях проводилися не регулярно, часто відмінялися і переносилися [3, с. 12].

Дані джерел свідчать, що питання створення спортивних секцій вирішувалося в залежності від кількості бажаючих займатися тим чи іншим видом спорту, матеріальних умов (інвентарю, обладнання, спортивної бази), наявності кваліфікованого тренера. Сільськогосподарські інститути намагалися найбільш повно забезпечити запити своїх студентів щодо їх спортивного удосконалення.

З 1980-х рр. у сільськогосподарських інститутах починають створюватися секції на основі особистих уподобань студентської молоді. Переважно вони не були пов'язані з традиційними видами спорту. Зокрема, це східні системи фізичної підготовки, аеробіка, атлетична гімнастика та ін. Починають формуватися фізкультурно-оздоровчі групи, що діяли на принципах самоокупності.

Ще однією формою спортивно-масової роботи у аграрних закладах вищої освіти були спортивні змагання. До них залучалася велика кількість фізкультурників із числа студентів, аспірантів, співробітників. Організаторами внутрішньоінститутських спартакіад та першостей з різних видів виступали спортивні клуби. Найбільшою популярністю користувалися змагання між навчальними групами та факультетами. Так, у 1952/53 навчальному році у першості Дніпропетровського сільськогосподарського інституту з футболу взяло участь 70 осіб, з волейболу – 100 осіб [3, с. 82]. Ці турніри ставали основою для формування збірних команд сільськогосподарських інститутів, які представляли свої навчальні заклади на змаганнях різних рівнів.

Щорічно кількість студентських спортивних заходів зростала. Пріоритетне місце серед них займали спартакіади – комплексні змагання з декількох видів спорту. Радою Міністрів СРСР була прийнята постанова про проведення I Спартакіади народів СРСР. Спартакіадний рух мав активізувати усю фізкультурну роботу

закладів вищої освіти. Відбувався перегляд видів спорту, що входили до програм студентських спартакіад. Пріоритет надавався олімпійським видам спорту, стали проводитися змагання із спортивних єдиноборств.

Окрім спартакіад проводилися різні змагання обласного та міського рівнів, а також на першість добровільних спортивних товариств до складу яких входили колективи фізичної культури сільськогосподарських інститутів. У перше повоєнне десятиліття це було товариство «Наука», а з 1957 р. – «Буревісник». Присвячувалися спортивні заходи і пам'ятним датам, політичним подіям. Протягом 1950-х – 1980-х років склалася чітка система студентських спортивних змагань. Вони розрізнялися за рівнем і типом. Так, першим рівнем, що давав можливість залучити до спортивних баталій максимальну кількість студентів, був внутрішньоінститутський. Він поєднував у собі як факультетські (міжгрупові командні та індивідуальні), так і інститутські (міжфакультетські командні та індивідуальні) змагання. Найкраще підготовлені студенти брали участь у змаганнях більш високого рівня: міських, обласних, республіканських. За типами змагання поділялися на: підготовчі, контрольні, відбіркові, класифікаційні, показові, офіційні. Така варіативність змагань давала можливість залучити до них студентів з різним ступенем підготовки, що було ключовим фактором у забезпеченні масовості спортивного руху у аграрних закладах вищої освіти.

Змагання різних рівнів і типів були не лише важливою формою фізичного розвитку та удосконалення спортивної майстерності студентів сільськогосподарських інститутів, а й забезпечували цим навчальним закладам виконання взятих зобов'язань щодо підготовки спортсменів-розрядників. Адже саме виконання нормативів на змаганнях давало підстави для присвоєння звань і розрядів Єдиної Спортивної класифікації. Найкращих результатів у підготовці значкистів ГПО, спортсменів-розрядників добивалися колективи фізичної культури Львівського та Херсонського сільськогосподарських інститутів [4, с. 4].

Під впливом результатів Олімпійських ігор почався перегляд нормативних вимог до спортивної підготовки молоді. Так показники Єдиної всесоюдної спортивної класифікації з 1949 р. почали затверджуватися на 4-річні терміни відповідно до олімпійських циклів. Протягом 50-х рр. розрядні норми зазнали

змін у 1953 та 1957 рр.

Сталися зміни і у вимогах комплексу ГПО. З 1 січня 1955 р. вступив у дію його вдосконалений варіант. У ньому було встановлено єдині норми, замість раніше існуючих обов'язкових та за вибором, що давало змогу скласти комплекс за більш низькими результатами. У 1958 р. на обговорення був винесений проєкт чергових змін до комплексу ГПО. З 1 січня 1959 р. оновлений комплекс ГПО вступив у дію. У ньому була переглянута система нарахування балів за отримані результати.

Слід зазначити, що з перших повоєнних років майбутні аграрії займали провідні позиції у студентському спорті України. Наприклад, студенти Дніпропетровського сільськогосподарського інституту у 1953 р. на першості ВНЗ Дніпропетровська з легкої атлетики зайняли 1 місце, з футболу – 2, на першості Обласної ради Добровільного спортивного товариства «Наука» з баскетболу – 2 місце [3, с. 82].

Із середини 1950-х років у аграрних закладах вищої освіти почала розвиватися така форма спортивно-масової роботи як студентські спортивно-оздоровчі табори. На них покладалося завдання охоплювати студентську молодь фізкультурно-оздоровчими заходами в канікулярний час, організовувати активний відпочинок студентів і підвищувати їх спортивну майстерність.

Табори розміщувалися в мальовничих місцевостях на берегах річок і озер. Спочатку це були звичайні наметові містечка, які електрифікували та радіофікували. Табори працювали у декілька змін, силами студентів та викладачів їхні території обладнувалися спортивними майданчиками, поліпшувалися побутові умови. Яскравим прикладом такої спортивно-оздоровчої установи був табір «Дружба», у якому відпочивала і тренувалася студентська молодь Одеського сільськогосподарського та Одеського технологічного інститутів. Його місцем розташування була курортна зона за 20 км від Одеси. Силами студентів у ньому висаджені сотні дерев, декоративних кущів і квітів, збудовані їдальня на 300 місць, водна станція, душові, дерев'яні житлові будиночки, різні службові і господарські приміщення. Табір був добре обладнаний спортивними спорудами та інвентарем, що дозволяло у будь-яку погоду проводити спортивно-масові заходи за участю відпочиваючих. Протягом літнього сезону робота в ньому організовувалася у чотири зміни: 1) з 5 по 28 червня (24 дні); 2)

1 по 25 липня (24 дні); 3) з 26 липня по 18 серпня (24 дні); 4) з 19 по 31 серпня (12 днів) [1, с. 35–36].

При плануванні роботи бралися до уваги всі особливості і специфіка спортивно-оздоровчого табору: його розташування, характер місцевості, наявність територій придатних для обладнання спортивних майданчиків, укомплектованість спортивної бази, кліматичні умови, тривалість змін та оздоровчого сезону. Навчально-спортивна і масово-оздоровча робота в них включала в себе щоденну ранкову гімнастику; підготовку до складання нормативів ГПО; інструктивно-методичні, контрольні-залікові, навчально-тренувальні заняття; плавання; заняття зі студентами, що мали відхилення в здоров'ї; загартовування повітрям, сонцем і водою; фізичні вправи на пляжі; товариські спортивні зустрічі, змагання з різних видів спорту; одноденні і багатоденні туристські походи.

Головними спортивно-оздоровчими заходами в таборах вважалися спартакіади, навчання плаванню, складання норм ГПО, розвиток рухових якостей студентів. До участі в спартакіаді допускали усіх відпочиваючих основної медичної групи. Звільнені від фізичних навантажень допомагали організовувати змагання. Кожний загін проводив спочатку свою внутрішню спартакіаду. Навчання плаванню та підготовка до складання норм комплексу ГПО велися за планом, систематично, щодня і були складовою частиною всіх фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів. Вправи для розвитку рухових якостей (сили, гнучкості, витривалості та ін.) вводилися до ранкової гімнастики, комплексів загальнорозвиваючих вправ з предметами і без них [7, с. 5].

Організація життєдіяльності спортивно-оздоровчих таборів базувалася на засадах самодіяльності та ініціативи студентів. Перед початком кожної зміни на загальних зборах обирався орган самоуправління – рада табору. Вона разом з адміністрацією табору складала план роботи зміни. Усі відпочиваючі розбивалися на загони на чолі з викладачем [1, с. 36].

У зв'язку з тим, що табори, як форма занять фізичною культурою у вільний від занять час отримала широкий розвиток, Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР своїм наказом від 11 квітня 1969 р. увело в дію постанову про студентські оздоровчо-спортивні табори. Таким чином, діяльність цих структурних

підрозділів ВНЗ була юридично узаконена. Проте це суттєво не вплинуло на їхню фінансову підтримку. Кошти виділялися не планово, керівництво ВНЗ та профспілковий комітет не могли заздалегідь дізнатися про їх обсяг. Нерідко гроші поступали вже під час канікул, коли студенти склали сесію, роз'їхалися і відправляти до таборів було нікого. Через брак коштів багато оздоровчих баз працювало не на повну потужність.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, в результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що спортивно-масова робота у вищих аграрних навчальних закладах України протягом досліджуваного періоду була важливим елементом загальної системи виховання молоді. Завдяки їй вирішувалося завдання залучення якомога більшої кількості студентів до занять фізичною культурою і спортом. Центрами організації спортивно-масової роботи у сільськогосподарських інститутах виступали колективи фізичної культури та спортивні клуби. Основними формами реалізації завдань спортивно-масової роботи були спортивні гуртки, секції, спортивні змагання та спортивно-оздоровчі табори. Подальшого вивчення потребують оздоровчо-пропагандистські заходи в аграрних закладах вищої освіти (туристичні походи, вечори спортивної слави, зустрічі з видатними спортсменами, участь студентів у спортивних святах та ін.).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев П. Д. Оздоровительно-спортивный лагерь «Дружба» / П. Д. Ананьев, Я. П. Серебренник, В. З. Николаев // Сборник научно-методических работ преподавателей кафедр физического воспитания сельскохозяйственных вузов. Вып.3. Москва: Колос, 1966. С. 35–39
2. Бунчук, М. Ф. Организация физической культуры / М. Ф. Бунчук. Москва: Физкультура и спорт, 1972. 224 с.
3. Годовые отчеты о работе кафедр за 1952/53 учебный год // Держархів Дніпропетровської області. Ф.4419. Оп.1. Спр.219. 237 арк.
4. Груздев Г. С. За дальнейшее улучшение физического воспитания студентов сельскохозяйственных вузов / Г. С. Груздев, Г. А. Флегматов // Сборник научно-методических работ преподавателей кафедр физического воспитания сельскохозяйственных вузов. Вып. 3. Москва: Колос, 1966. С. 3–7
5. Житомирский сельскохозяйственный институт. Годовой отчет за 1953/54 учебный год // Центральный державний архів вищих органів

влади та управління України. Ф. 27. Оп. 19. Спр. 1059. 92 арк.

6. Звіт про роботу комітету по справам фізичної культури і спорту при Раді Міністрів УРСР за 1946 рік // Центральный державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 5090. Оп. 1. Спр. 20. 174 арк.

7. Короп, Ю. А. Физическое воспитание в спортивно-оздоровительных лагерях / Ю. А. Короп, С. Ф. Цвек. К: Здоров'я, 1988. 136 с.

REFERENCES

1. Ananyev, P. D., Serebrennik, Y. P. Nikolayev, V. Z. (1966). *Ozdorovitelno-sportivnyy lager «Druzhba»*. [Recreational Sports Camp «Friendship»]. Moskva.
2. Bunchuk, M. F. (1972). *Organizatsiya fizicheskoy kultury*. [The formation of a system of physical education]. Moskva.
3. *Godovyye otchety o rabote kafedr*. (1953). [Annual reports of the departments].
4. Gruzdev, G. S., Flegmatov, G. A. (1966). *Za dalneysheye uluchsheniye fizicheskogo vospitaniya studentov selskokhozyaystvennykh vuzov*. [Further improvement of physical education of students of agricultural universities]. Moskva.
5. *Zhitomirskiy sel'kokhozyaystvennyy institut. Godovoy otchet*. (1954). [Zhytomyr Agricultural Institute. Annual report].
6. *Zvit pro robotu komitetu po spravam fizichnoi kulturi i sportu pri Radi Ministriv URSR*. (1946). [Report on the work of the Committee on Physical Culture and Sports under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR].
7. Koro, Y. A., Tsvek, S. F. (1988). *Fizicheskoye vospitaniye v sportivno-ozdorovitel'nykh lageryakh*. [Physical education in sport-recreational camps]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЄВТУШЕНКО Євген Григорович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри фізичного виховання Сумського національного аграрного університету.

Наукові інтереси: історія, теорія та методика фізичного виховання студентів закладів вищої освіти України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YEVTUSHENKO Yevhen Hryhorovych – Ph.D. in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Physical Education of Sumy National Agrarian University.

Circle of scientific interests: history, theory and methods of physical education of students in higher education institutions of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2020 р.